

FREDRIK LARSEN LUND

NORSKE UTPOSTER

Nordmenn utenfor allfarvei

vega
FORLAG

INNLEDNING

Jakten på de forsvunne promillene

Hvert eneste aar, naar vaarsolen begynder at skinne, flyr der likesom en stor fugleflok ut fra Norge, over havet og langt bort til fjerne kyster. Det er de tusener av norske mænd og kvinder som synes at det er for smaat og trangt hjemme, og som vil ut og prøve sine evner og kræfter i større forhold.

Nu har de slaat sig ned utover den ganske klode, – nogen er blit generaler og nogen er blit skopussere, nogen er blit fif og nogen er blit fant. De drog alle avsted med gyldne forhaabninger, men mange er blit skuffet, – og de som har lidt de værste nederlag hører vi intet om, for de dukker under og forsvinder.

Men rundt om i verden har vi store skarer av landsmænd som er kommet sig godt frem; nogen av dem har glemt sit land og fornægter sit morsmaal, men tusener elsker endnu det sted hvor de blev født og heiser det norske flag mellem folkene hvor de færdes.

DEN JORDOMSEILENDE JURISTEN OG JOURNALISTEN
LUDVIG SAXE (1882–1950) I BOKEN *NORDMÆND JORDEN RUNDT*.¹

Jeg står med ryggsekk på Gardermoen, klar til å sjekke inn. Foran meg ligger timevis i trange flykabiner. Heseblesende sikkerhetskontroller i endeløse terminaler, og en alltid like lammende døgnvillhet når jeg omsider lander i en ny tidssone, i et nytt klima. Jeg kan se frem til utallige mil i buss, drosje og leiebil. Kalde netter på dårlig isolerte hoteller og svette utflukter omsluttet av tropisk varme.

Alt for å finne spor etter nordmenn som en gang har forlatt sitt hjemland og blitt innvandrere under nye flagg og faner.

DE SOM REISTE EN ANNEN VEI

Folk har bestandig flyttet på seg. Noen flykter fra krig og undertrykkelse, andre søker bedre betalt arbeid eller et stykke land for seg selv og familien sin. Det at kvinner og menn legger ut på vandring, har vært et grunnleggende trekk ved menneskeheten gjennom hele vår tilværelse.

I dag diskuterer vi innvandring til Norge. Men hva med nordmenns egen, lange historie som et folk på flyttefot?

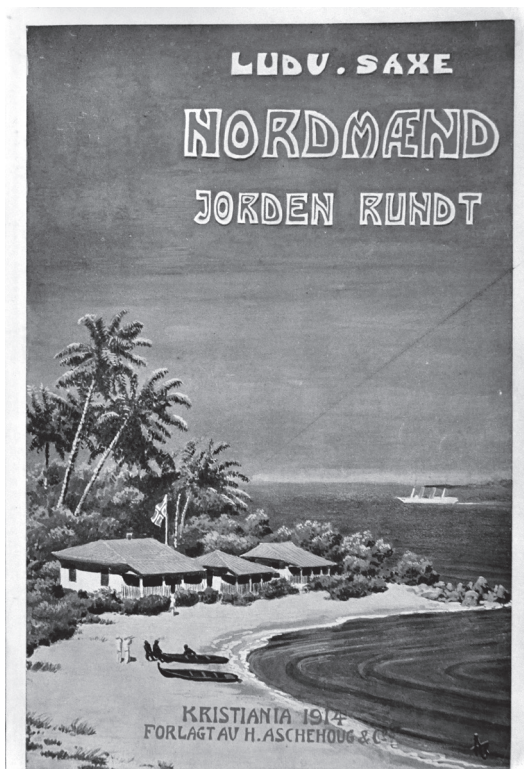
99,91 prosent, 96,74 prosent, 98,30 prosent, 99,93 prosent, 99,61 prosent, 99,15 prosent, 97,79 prosent. Dette er ikke gamle valgresultater fra Sovjetunionen. Det er andelen norske utvandrere til oversjøiske land som i perioden 1866 til 1900 dro til USA, delt opp i femårsperioder.² Gjennom en periode på 85 år flyttet 850 000 nordmenn.³ De forente staters præriemarket og voksende skyskraperne dominerte fullstendig som reisemål for norske emigranter som forlot hjemlandet for å starte på nytt utenfor Europa.

Men jeg skal ikke til USA.

Omtrent én av tusen emigranter emigrerte til *andre* deler av verden, skal vi tro statistikken, som ble utgitt i 1921. Jeg vil lete etter de tilsynelatende mikroskopisk få nordmennene som dro til resten av Amerika, Oseania, Afrika og Asia.

Men hvor få var de egentlig? Det er god grunn til å hevde at strømmen av emigranter til andre verdensdeler enn Nord-Amerika utgjorde langt mer enn noen usynlige promiller av den samlede utflyttingen fra Norge.

Da Departementet for sociale saker publiserte sin utvandringsstatistikk, la de ikke skjul på den var mangelfull, og at utvandringen utenom Amerika i realiteten hadde vært større enn tallene skulle tilsi.⁴ Men flyttingen til øvrige deler av kloden skjedde ofte under den offisielle radaren. I ettertid er den, om ikke glemt, så i hvert fall blitt gjenstand for liten oppmerksomhet utenfor spesielt interesserte kretser. Selv om den alternative emigrasjonen på ingen måte utfordret amerikafarten i omfang, fortjener den å bli bedre kjent. Det er en del av vår felles historie.

Juristen og journalisten Ludvig Saxe reiste verden rundt i to år og intervjuet nordmenn. Det resulterte i boken Nordmænd jorden rundt, som utkom i 1914. Boken ga næring til ideen om «et større Norge», og å styrke sambandet mellom nordmenn ute og hjemme.

«Syd Afrikas norske.» «Nordmænd på New Zealand.» «28 år på en Syd-havsø.» «Litt fra Siam.» «Norsk jul i Mexico.»

Som en forberedelse til min egen reise har jeg bladd gjennom Nordmanns-Forbundets tidsskrift fra første halvdel av 1900-tallet. Organisasjonen skulle binde sammen landsmenn ute og hjemme og hadde på ett tidspunkt 50 000 medlemmer. De mange overskriftene taler sitt tydelige språk: Lenge før den moderne jetalderen satte nordmenn fra seg skipskister og koffertene på steder de fleste knapt hadde hørt om.

Et nylig avsluttet forskningsprosjekt ved Universitetet i Oslo har vist at omkring 10 000 nordmenn flyttet til Latin-Amerika mellom 1820 og 1940.⁵ Selv har jeg tidligere trampet på gjengrodd norske stier i Australia og konkludert med at anslagsvis 15 000 nordmenn flyttet til landet i perioden fra ca. 1850 til i dag – et helt annet volum enn den

offisielle statistikken antyder.⁶ Til New Zealand kom det om lag 1000 norske immigranter i 1870-årene. I overkant av 2000 har gått i land i Sør-Afrika.⁷ Regner vi med alle etterkommerne, kan vi gange opp disse tallene mange ganger.

Det er slike steder jeg oppsøker i denne boken. Hvem var nordmennene som reiste utenfor folkevandringens hovedferdselsåre? Hvorfor gjorde de det? Og hvor slo de seg ned?

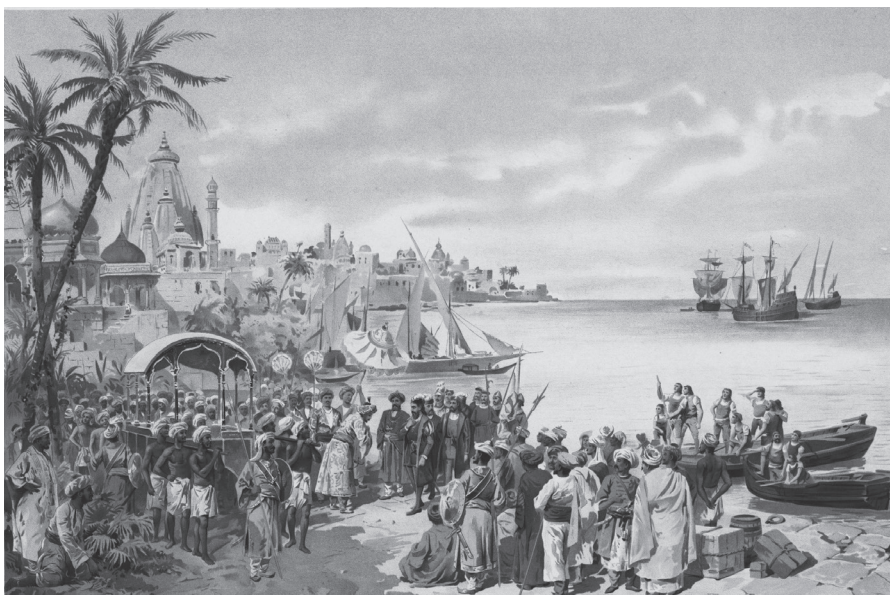
UTPOSTEN – ET LITE NORGE

Jeg vil utforske noen av kuriositetene i den norske utvandringshistorien ved å besøke det jeg velger å kalle *norske utposter*: samfunn bestående av nordmenn som har reist mot strømmen, der utflyttede norske kvinner og menn på et eller annet tidspunkt har dannet en bosetning, eller hvor de i en periode har levd tett på hverandre. Med andre ord at det har eksistert en form for norsk miljø, uavhengig av antallet individer.

Som nordmenn kunne de ha egne spisesteder, skoler, kirker, foreninger og andre institusjoner. Vi kjenner mønsteret fra det norske USA – men hva med resten av verden? I Nordmanns-Forbundets blad ble det ofte snakket om norske «kolonier». Ikke i formell forstand som et stykke territorium annektert av den norske stat, men i form av små enklaver av landsmenn som opprettholdt en viss identitet knyttet til det å komme fra Norge. Ikke isolert, men i et dynamisk forhold til andre innvandrergrepper og urbefolkning på stedet, og påvirket av nasjonale og internasjonale forhold.

Denne boken blir en reise til elleve utvalgte utposter i Sør- og Nord-Amerika, Karibia, Afrika, Asia, Oseania og Antarktis. Noen besøk vil gi tid til grundige undersøkelser. Andre blir kortvarige, mest for å bli bedre kjent med noen av de fascinerende, fargerike og ofte dramatiske kapitlene i den globale norske utvandringshistorien.

Samtidig vil jeg utfordre synet på utvandrere som fattige mennesker, som med to tomme hender og uten returbillett reiste i flokk og følge over havet.⁸ Jeg er opptatt av flytting over landegrensene i langt videre forstand. Mennesker i alle samfunnslag har bosatt seg i utlandet i kortere eller lengre perioder, og av mange forskjellige grunner. Nordmenn har reist ut som hvite slaver og fattige nybyggere, som soldater i krig og sjøfolk på

Den portugisiske sjøfareren Vasco da Gama ankommer Calicut (Kozhikode) i India, 1498.

galeien, i rikdom og luksus, i lidelse og brutalitet. Om utpostene besto av høyt utdannede menn og kvinner som seilte på første klasse eller fattige husmenn fra mellomdekket, er ikke avgjørende. Det vesentlige er at det eksisterte fysiske og mentale fellesskap ute i verden som et resultat av at nordmenn beveget på seg.

Hva gjorde nordmennene på disse utpostene? Hvordan gikk det med dem? Hvordan ble de påvirket av omgivelsene – og motsatt?

VERDEN UNDER EUROPEISK KONTROLL

Jeg skal foreta en fysisk reise i vår egen tid, men jeg skal også på en ferd bakover i historien. Det historiske utgangspunktet for *Norske utposter* er revolusjonen som fant sted gjennom de store oppdagelsene på slutten av 1400-tallet. I løpet av seks år krysset Christofer Columbus Atlanterhavet og fant de karibiske øyer, mens Vasco da Gama tok seg sjøveien til India rundt sørspissen av Afrika. Ekspedisjonene satte Vest-Europa i sentrum for verdens utvikling.⁹ Sjøfarere sendt ut fra Portugal og Spania, og senere fra

Nederland og England, utforsket det som for europeerne til da var ukjent territorium på andre kontinenter.

De lyktes med noe vikingene aldri klarte, nemlig å etablere permanente oversjøiske baser som la grunnlag for en stor og langvarig utvandring fra Europa til de nye koloniene i Amerika, Afrika og Asia.¹⁰ Globaliseringen var i gang. Basert på erobring, plyndring og slavehold skapte *conquistadorene* og deres etterfølgere enorme og varige omveltninger i den «nye verden». Under europeisk dominans vokste nye byer og land frem, mens gamle samfunn og urfolk bukket under.

Norge har aldri vært isolert fra resten av verden, og foreningen med Danmark frem til 1814 ga impulser utenfra. På hvilken måte fulgte nordmenn med når det europeiske verdenskartet utvidet seg? Hva slags posisjoner inntok våre fortidige landsmenn der ute?

Min leting etter nordmenn begynner i kjølvannet av de første koloniene. Kanskje kan de norske utpostene fungere som et prisme på en mye større, global historie?

Den virkelige masseutvandringen fra Europa satte fart først fra begynnelsen av det 19. hundreåret. For Norges del er det vanlig å si at den organiserte utfarten til Amerika startet med sluppen «Restauration», som i juli 1825 gikk fra Stavanger til New York med 52 passasjerer om bord. Da hadde enevelde og merkantilisme veiet grunnen for en mer liberal utvikling, gjennom revolusjoner i blant annet Frankrike og USA. Verden ble vevd tettere sammen, ikke minst gjennom utviklingen av raskere og billigere kommunikasjonsmidler som dampskipet, jernbanen og telegrafene. Den økende globaliseringen utover på 1800-tallet gjorde at langt flere kunne reise nær sagt hvor som helst. Emigrasjon vokste til å bli en folkevandring. I det som ofte kalles «utvandringens hundreår», fra 1815 til 1939, brøt anslagsvis 50–55 millioner mennesker opp og forlot Europa.¹¹ Langt ifra alle flyttet til USA. Latin-Amerika tok imot omkring 15 millioner immigranter. Tallrike emigrantskip seilte til Canada, Sør-Afrika, Australia og New Zealand.

Hvilken rolle spilte nordmenn som innvandrere i de nye koloniene som ble lagt under europeisk kontroll på 1800-tallet? Hva slags bosetninger

grunnla de? Hvilke likheter og forskjeller er å finne mellom norske utposter i ulike verdensdeler?

Mellom 1860 og 1914 økte den globale handelen med 400 prosent.¹² Uten havet, ingen handel – og heller ingen kolonier, er det sagt. I mangel av egne besittelser tok Norge rollen som stormaktenes fraktemenn. Norges sterke posisjon innen internasjonal sjøfart er velkjent. Gjennom shipping og eksport av råvarer ble det etablert et edderkoppnett av forbindelser mellom norskekysten og havner over hele kloden.

Hva slags utposter dannet redere, skippere, meglere, konsuler og ordinært mannskap som oppholdt seg ute i verden? Hvordan var livet for sjøfolk i havnekvarterer på den andre siden av jorden?

Jeg er spent på hva som er igjen av utpostene i dag. Eksisterer de fremdeles? Finnes det fysiske levninger etter nybyggere og sjøfolk som gikk i land for 100, 200 eller 300 år siden? Hva med etterkommere? Er de i hele tatt bevisst på forbindelsen til Norge? Betyr det noe for dem – eller er bagasjen fra forfedre og -mødre gått tapt på rullebåndet på vei mot nye, multikulturelle samfunn som dyrker sin egen, unike historie?

Jetlag og utmattelse skal jeg takle på min ferd i marginene av norsk utvandringshistorie. Men jeg frykter vaffeltåken, en tendens til å bli i overkant nasjonalromantisk i møte med bindestreknordmenn som i andre verdensdeler dyrker et nostalgisk forhold til sine forfedres hjemland. Det kan være fristende å la patriotismen løpe løpsk hvis du får servert vafler blant palmetrær tusen mil hjemmefra. Da gjelder det å beholde den kritiske distansen, for også å kunne belyse de mindre idylliske sidene ved utpostene: På hvilken måte deltok nordmennene for eksempel i utnyttelse og undertrykkelse av urbefolkninger? Og hva med utvandrere som ikke greide å leve opp til idealet om fremgang og velstand?

Skjermen lyser «go to gate». Det er på tide å dra.

Dansk Vestindia
KARIBIA